

TALLER D'EQUITACIÓ TERAPÈUTICA A L'INSTITUT MARTA MATA DE MONTORNÈS DEL VALLÈS (Barcelona)

Glòria Reyner Xiol

Professora d'ensenyament secundari, psicopedagoga i orientadora de l'institut Marta Mata
Postgraduada en Equitació Terapèutica per la Universitat de Vic

RESUM

"TALLER D'EQUITACIÓ TERAPÈUTICA A L'INSTITUT MARTA MATA DE MONTORNÈS DEL VALLÈS (Barcelona)"

Els alumnes amb discapacitats mentals i físiques de diversa consideració, solen tenir poca autonomia. A l'ensenyament secundari, sense ajudes explícites, poden viure amb moltes dificultats el propi procés d'inclusió i aprenentatge. La relació amb els altres companys a l'institut els exigeix estratègies eficaces i competències bàsiques perquè aquesta relació sigui ben positiva. El sistema educatiu, si no considera les seves necessitats educatives específiques, els pot portar a treballar els mateixos continguts una i altra vegada, fins i tot de manera disgregada. L'Institut Marta Mata de Montornès del Vallès té una Unitat de Suport d'Educació Especial (USEE). La necessitat d'inclusió i millora de l'aprenentatge d'aquests alumnes va plantejar la reflexió d'ajudar-los d'una manera diferent: treballar més transversalment a través de centres d'interès i amb experiències vivencials que els ajudessin a una major integració sensorial. En el marc d'aquesta estratègia i del projecte educatiu del centre, es va incloure en el seu currículum un taller d'equitació terapèutica.

Paraules Clau: necessitats educatives especials, educació inclusiva, adaptació del currículum.

ABSTRACT

"THERAPEUTIC RIDING COURSE AT THE MARTA MATA HIGH SCHOOL IN MONTORNÈS DEL VALLÈS (Barcelona)"

Students with varying degrees of mental and physical disabilities tend to have a low level of self-sufficiency. In the secondary school system, without explicit help or assistance, they can experience many difficulties during their learning and integration process. The high school environment requires them to develop efficient strategies and basic skills so that they may have a thoroughly positive relationship with the other students. If the school system does not consider their specific educational needs, it may oblige them to cover the same contents over and over again, even to the point of having separate classrooms or other types of disintegration. The Marta Mata High School in Montornès del Vallès (Institut Marta Mata de Montornès del Vallès), has a Special Education Support Unit (SESU). The desire to provide inclusion and improved learning opportunities for special needs students gave rise to the idea of helping them in a different way: by working more cross-categorically (or *transversely*) through centres of interest and with real-life experiences that might help them acquire greater sensorial integration. Within the framework of this strategy and the centre's educational project, a therapeutic riding course was included in these students' curriculum.

Key Words: special educational needs, inclusive education, curriculum adaptation.

"La lectura, l'escriptura i l'aritmètica... són tres processos altament complexes que solament es poden desenvolupar amb èxit a partir d'una base sòlida d'integració sensorial adequada" (Anna Jean Ayres, 2008)

Segons aquesta autora, la **integració sensorial** és un procés inconscient del cervell que organitza la informació que detecten els nostres sentits (el gust, la vista, l'oïda, l'olfacte, el moviment, la gravetat i la posició). Dóna significat a les experiències classificant tota la informació i seleccionant allò que és important. D'aquesta manera, ens permet actuar o respondre a la situació que experimentem d'una forma adaptativa. Constitueix doncs, la base de l'organització de la conducta, de l'aprenentatge acadèmic i del comportament social. En aquest sentit, els nostres alumnes d'USEE, sovint presenten alteracions neurològiques que

afecten la percepció sensorial, i això, repercuteix directament en l'adquisició dels seus aprenentatges i la relació amb els altres.

L'equitació terapèutica constitueix una modalitat de tractament que utilitza el cavall com a mediador i facilitador per millorar la qualitat de vida de persones amb necessitats educatives i terapèutiques especials (Romera Figuerola, S. UVIC, 2009).

Històricament, els beneficis terapèutics dels cavalls ja van ser reconeguts per autors de l'antiga Grècia com Hipòcrates, Asclepiades o Galeno. Des d'aleshores, molts metges i estudiosos han avalat aquesta idea, assenyalant els efectes positius en les àrees cognitives, emocional, de socialització i de física-logopedia que pot tenir aquesta intervenció amb nens (Goirigolzarri, I. 2009).

L'Institut Marta Mata de Montornès del Vallès té, des dels seus inicis en el curs 2006-2007, una USEE. Després de 6 anys de treball en el Taller d'Equitació Terapèutica que duem a terme dins el Projecte Can Sala, hem pogut constatar els efectes positius en el benestar emocional d'aquests alumnes i la repercussió efectiva en la millora dels aprenentatges. Amb els ponis i cavalls aconseguim treballar de manera motivant i lúdica, la integració sensorial de cada alumne des del seu punt de partida heterogeni. Millorem el procés d'aprenentatge i socialització del conjunt i avancem en la seva inclusió a l'institut, perquè mostren nivells més baixos d'angoixa i, alhora, més capacitat d'interacció amb els altres nois i noies i, en general, més competència per adaptar-se al dia dia de l'activitat del centre.

LA NOSTRA HISTÒRIA – CRONOLOGIA DEL TALLER

L'institut està situat a prop d'una masia anomenada Can Sala. És restaurant i casa rural alhora, però, a més a més, és un mini zoo amb molta diversitat d'animals entre els quals trobem cavalls i ponis. A part, té pastures pels animals, un petit hort i una bassa gran. Cada estació de l'any hi ha una tasca important a fer: la verema, la recollida d'olives, la castanyada, etc.

El treball educatiu i cooperatiu en el context és un eix primordial del nostre Projecte Educatiu per treballar la diversitat i l'excel·lència (Vegeu "Diversitat i excel·lència", Coma, R. Carné, M.). Així, el curs 2008-2009 ens vam plantejar que el fet de tenir una oportunitat al costat de casa, una masia al costat de l'institut, havia de servir-nos d'alguna cosa per ajudar al nostre alumnat, especialment el de necessitats educatives especials.

En un primer moment, ens vam plantejar treballar per projectes amb centres d'interès molt concrets relacionats amb la feina del camp i la relació amb els animals. En vam dir, el Projecte Can Sala. Volíem treballar transversalment continguts de matèries concretes com naturals, socials i tecnologia, i matèries instrumentals, com són les llengües i les matemàtiques. Fèiem sortides periòdiques a la masia que reforçaven el treball curricular. L'avaluació que en vam fer va ser molt positiva. L'efecte motivador per a l'aprenentatge era clau. Ja teníem experiències positives anteriors amb altres tallers que fem aprofitant el currículum optatiu, per treballar des d'una òptica competencial. Per exemple, hort i jardineria, taller de comprensió lectora, taller de competència matemàtica, teatre, ràdio i TV, etc. o altres que també hem començat recentment com el taller de cuina.

Tot i aquest treball curricular interessant i exitós per afrontar la diversitat, ens cridava l'atenció anar més enllà, i poder treballar àrees més personals que ajudessin als nostres alumnes en l'àmbit cognitiu-educatiu, de comunicació, psicomotor, emocional i de relació amb els altres. En aquell moment, al Claustre havíem iniciat ja una reflexió sobre la programació per competències. Havíem d'anar més enllà, pel que feia al Projecte Can Sala i convençuts dels beneficis que podia aportar un projecte que incorporés l'equinoteràpia, amb el suport de la direcció del centre, durant el curs 2009-10, vaig fer un *Postgrau en Equitació Terapèutica* a la

Universitat de Vic.

A partir del curs 2010-2011, doncs, comencem el taller d'equitació terapèutica. A més, coincideix que els alumnes que s'incorporen a la USEE tenen un perfil amb una discapacitat més greu, i amb ells, encara trobem més sentit a aquesta activitat. En acabar el curs, la millora i progrés es fa més evident, pel que fa a l'autonomia, mobilitat, motricitat fina, capacitat d'atenció i motivació.

El curs 2011-2012, veient la millora dels alumnes i pensant que si el treball pogués començar abans que l'alumnat arribi a l'ESO aquests beneficis podrien ser més grans, es fa un altre pas. Dins el treball de cooperació i coordinació curricular, es va proposar a la USEE de Primària de la zona, situada a l'Escola Mogent, al costat del nostre institut, que estudiessin la incorporació d'aquesta proposta pedagògica. Efectivament, el curs 2012-2013 el CEIP Mogent, fa seva aquesta experiència i la incorpora al seu projecte educatiu.

El curs 2013-2014, en el plans individuals (PI) s'incrementen les hores d'educació física en la seva vessant de psicomotricitat per treballar aspectes motrius com l'esquema corporal, l'equilibri, el joc en grup, etc., que després es desenvolupen en el taller d'equitació terapèutica i que incideixen especialment en el treball de la integració sensorial de l'alumne.

UN LUXE EN UN INSTITUT PÚBLIC

El taller d'equitació terapèutica del nostre institut s'ofereix com una activitat d'aprenentatge en el marc del projecte pedagògic de la USEE i, actualment, tots els seus alumnes hi assisteixen. A més a més, els agrada molt i cada setmana esperen amb molta il·lusió aquesta activitat. Les famílies estan satisfetes i recolzen aquest projecte pels resultats positius que observen en els seus fills. Es realitza un cop per setmana, si les condicions climàtiques són favorables, en grups de 4 o 5 alumnes. Els acompanya la professora especialista en Equitació Terapèutica, i, alhora, psicopedagoga orientadora del centre, que planifica i porta a terme la sessió, més una educadora.

Insistim en que és un taller d'equitació terapèutica. Volem deixar clar, que aquest taller no substitueix en cap moment, les sessions de teràpia individual que puguin fer els alumnes externament, sinó que s'integra al currículum transversalment.

Les sessions estan pensades com activitats d'aprenentatge en petit grup amb l'objectiu de millorar les condicions personals dels alumnes, la seva capacitat d'interrelació amb els altres companys de l'aula ordinària i de reforçar les activitats curriculars d'aprenentatge diari a l'aula.

QUÈ ES TREBALLA

Destaquem tres àmbits prioritaris, però també destaquem aspectes de preparació per a la vida, fonamentals per aquests alumnes.

En l'àmbit cognitiu-educatiu

- Estimulació mental.
- Millorar la capacitat d'atenció.
- Fomentar la concentració.
- Treballar la memòria.
- Augmentar la capacitat de comunicació.

En l'àmbit emocional

- Potenciar el coneixement emocional de si mateix. Acceptació.
- Augmentar l'autoconfiança.

- Millorar l'autoestima
- Fomentar el control emocional
- Potenciar la independència afectiva
- Promoure l'empatia.
- Corregir o disminuir problemes de conducta.
- Disminuir la ansietat, afavorint la relaxació.
- Afrontar i superar pors.
- Facilitar l'autorealització

Per la part més física

- Treballar l'esquema corporal
- Treballar l'equilibri
- Treballar l'agilitat
- Treballar la motricitat fina
- Treballar la respiració

I una part més humana, de preparació per a la vida, que es pot treballar molt bé en un entorn natural com la masia on hi ha molts animals i *el transcurs de les diferents etapes de la vida* es fa present en tot moment:

- *la vivència de la vida*, observant els diversos naixements d'animals i la cura que se'n té dels cadells, etc.
- *la vivència de la mort*, quan algun animal mort per les circumstàncies que siguin, treballem el dolor.
- *la vivència de la pèrdua o del canvi*, aprofitant les situacions que es donen quan es canvien, Compren o venen animals a la masia.

LES SITUACIONS DE TREBALL

L'activitat amb els cavalls i els ponis permet treballar tots els aspectes esmentats.

La cura dels animals i dels seus guarniments, els exercicis peu a terra o els exercicis muntant són font inesgotable d'ocasions per treballar cadascun dels àmbits esmentats. Cadascuna d'aquestes situacions fa que l'alumne hagi de resoldre per sí mateix els problemes que sorgeixen, i això, és cabdal per ells.

Com l'alumne s'apropa al poni/cavall, la relació que estableix amb el poni en la higiene i la preparació, la relació que té amb el poni quan està muntant; com es relaciona amb l'adult durant l'activitat, la confiança en les seves propostes, l'acceptació del repte, l'escolta de les instruccions; com es relaciona amb els seus companys, el respecte cap a les seves reaccions, la capacitat d'ajut; el seu grau de participació en les activitats de grup,... tot això, fomenta la seva autonomia, autoestima, capacitat de comunicació i de presa de decisions.

El fet de posar o treure la cabeçada al poni, per exemple, comporta la planificació i seqüenciament de les idees (aquest procés també es dona quan ha de redactar un text o resoldre un problema matemàtic), i això incrementa poc a poc la seguretat i autoconfiança dels nostres alumnes: confiança en un mateix per acostar-se a l'animal; amb el poni, aconseguir que estigui quiet i esperi a que s'acabi l'acció (autoestima); recordar i dominar la destresa de posar la cabeçada (memòria i habilitat), posar-la en la bona direcció (orientació espacial), passar la tira al voltant del cap del poni, tenir agilitat amb els dits i força amb la mà per cordar o descordar la sivella (motricitat fina).

Anar a buscar el poni al paddock, és un altre exemple. Conduir l'animal des del paddock al picador és una aventura en la qual l'alumne posa a prova la seva capacitat per liderar-guiar a

l'animal: reconduir-lo quan aquest altera l'itinerari per anar a menjar herba fresca, tranquil·litzar-lo quan escolta alguna cosa imprevista que l'espanta, o quan es creuen en el camí amb altres animals,... l'alumne resol el problema, planifica la seva acció de forma automàtica.

En l'activitat de preparació i higiene del poni, l'alumne comença a comunicar-se amb l'animal, aprèn a observar-lo per identificar el seu estat d'ànim llegint el seu llenguatge corporal (posició de les orelles, del cap, extremitats inferiors, moviment de la cua, etc.) nota si el poni està tranquil o neguitós, i en conseqüència, l'alumne actua de forma que proporciona benestar a l'animal (empatia). Poques vegades aquests alumnes es troben en situacions on puguin exercir aquestes capacitats que tenen, però que sovint, el context no els permet mostrar. Les rutines de neteja reforcen el treball de memòria i autonomia, l'alumne ha de recordar la seqüència de passos per portar-la a terme.

Els exercicis peu a terra portant el poni del ramal fomenten la complicitat alumne-poni. En la competició amb els companys, l'objectiu de guanyar desplaça el centre d'atenció i en conseqüència els dubtes i pors minven, fomenta el lideratge de l'alumne sobre el poni i el treball en equip per aconseguir guanyar. Les carreres individuals, les carreres de relleus, els circuits, passar els obstacles, jugar a "un, dos, tres pica paret"... són moments rics en sensacions i reaccions per l'alumne.

La part més emocionant pels alumnes és quan munten. En aquell moment se senten importants i sovint feliços, malgrat sigui un repte difícil. L'alumne ha de realitzar diferents exercicis: Els primers són els exercicis de respiració. Intentar respirar profundament, fent-los conscients de com omplen i buiden els pulmons, bufar amb totes les seves forces per treure tot l'aire, intentar a compassar la seva respiració amb la del poni, etc., tot això rebaixa els nivells d'ansietat i afavoreix la seva concentració. Els exercicis físics amb les extremitats dreta-esquerra tocar l'orella/cua del poni, llençar i rebre la pilota, etc., amb el poni parat o en moviment treballem l'equilibri, l'esquema corporal, la lateralitat. Canviar els noms dels companys per noms d'equips o ídols de futbol, de marques de cotxes, de colors, són exercicis que fomenten l'atenció, la memòria, l'orientació, etc., i tot es fa a través del joc, recurs imprescindible per aquestes sessions.

Els altres animals que hi han a la masia també juguen un paper important. De vegades els nostres alumnes tenen l'oportunitat de preparar i donar el biberó per l'ovella orfe o agafar les cabretes acabades de néixer.

La col·laboració en alguna tasca puntual de la masia també constitueix un gran èxit personal per a cada alumne i una millora ostensible i progressiva de la seva autoestima: traslladar els conills de les gàbies als tancats, portar els ponis a les zones de treball, per què els gaudeixin els infants que vénen amb les escoles, transforma momentàniament el seu rol, fent-los sentir que són valorats per la seva capacitat de col·laborar amb els monitors en la preparació del material per a les activitats (aprenentatge servei).

Tota l'activitat d'aprenentatge també es va escrivint en un blog on expliquen les seves vivències dia a dia (planificació i seqüenciació de les idees).

Una sessió de treball:

5'	Els alumnes arriben a classe. Es farà una explicació de les activitats previstes per aquell dia i a continuació es pujarà a La Masia.
10'	Sortida cap a La Masia
10'	Arribada a La Masia Anar a buscar els ponis/cavalls al prat/paddock/box (segons s'escaigui)
20'	Higiene i preparació del cavall
45'	Activitat prevista entre les següents: Exercicis peu a terra Etologia del cavall Exercicis de volteig Exercicis d'iniciació a l'equitació
10'	Despreparar els cavalls/ponis, donar el premi (si escau) i portar al prat/paddock/box.
10'	Tornada a l'institut
10'	Arribada a l'institut, comentari i valoració de l'activitat feta.

RESULTATS COMPETENCIALS

Actualment, al centre treballem en l'anàlisi i la reflexió sobre l'aportació competencial de les activitats d'avaluació de les diferents matèries ordinàries i optatives per trobar indicadors que siguin clau des del treball diari i real a l'aula (Domènech, J. , Casas, A. *Proyecto IndComp: una experiencia hacia la evaluación interdisciplinar por competencias*).

El Projecte Can Sala té una incidència clara en l'assoliment per part dels alumnes d'indicadors competencials. En el quadre que segueix fem una especificació d'alguns dels que es detecten clarament i que ens animen a continuar.

INDICADORS COMPETENCIALS DETECTATS PROJECTE CAN SALA	LINGÜÍSTICA	MATEMÀTICA	MEDI FÍSIC	DIGITAL	SOCIAL	ARTÍSTICA	APRENDRE APRENDRE	AUTONOMIA PERSONAL	EMOCIONAL
1. Acceptació del repte	X				X		X	X	X
2. Capacitat d'escolta i atenció	X		X		X		X	X	X
3. Autocontrol					X			X	X
4. Valoració de resultats propis i del grup					X			X	X
5. Cooperació i ajudes entre alumnes en les tasques					X		X	X	X
6. Expressió de sentiments.	X				X			X	X

INDICADORS COMPETENCIALS DETECTATS PROJECTE CAN SALA	LINGÜÍSTICA	MATEMÀTICA	MEDI FÍSIC	DIGITAL	SOCIAL	ARTÍSTICA	APRENDEA APRENDE	AUTONOMIA PERSONAL	EMOCIONAL
7. Superació de pors i prejudicis envers els animals			X		X			X	X
8. Desinhibició davant la tasca a realitzar					X			X	
9. Capacitat de flexibilitat					X			X	X
10. Veure les fases del procés que seguim. Organització de tasques i temps.	X	X	X	X	X	X	X	X	X
11. Compliment de tasques.	X	X	X	X	X	X	X	X	X
12. Defensa dels drets de les persones i dels animals			X		X			X	X
13. Cura dels animals			X		X			X	X
14. Superació de la frustració					X			X	X
15. Comprensió global de textos relacionats.	X	X	X		X			X	X
16. Identificació de dades relacionades amb els animals.	X	X	X			X			
17. Diferenciació entre fets i opinions basades en la realitat versus fantasia.	X		X		X				X
18. Establir relacions causa efecte.	X	X	X	X	X		X	X	
19. Discriminació de sons i entonació	X							X	
20. Ús d'elements paralingüístics.	X					X			X
21. Ús de vocabulari relacionat amb els animals o estris que fem servir.	X	X	X	X	X	X		X	
22. Presentació oral amb suport audiovisual.	X	X	X	X	X	X	X	X	X
23. Mesura i comparació del s animals.	X	X	X			X	X		
24. Figures geomètriques a partir de les pistes, picadors, corts i paddocks.		X	X				X	X	
25. Figures geomètriques a partir dels materials emprats per a la realització dels exercicis.		X	X				X	X	
26. Selecció, comparació, classificació i ús de materials.		X	X				X	X	
27. Elaboració de registres i gràfiques.		X				X			
28. Cercar d'alternatives a un problema	X	X	X	X	X	X	X	X	X
29. Càlcul de les necessitats alimentàries dels animals		X		X	X		X	X	X
30. Cura de la salut i normes higièniques	X	X	X	X	X	X	X	X	X
31. Fer hipòtesis	X	X	X		X			X	
32. Observació i experimentació. Observació dels animals.	X	X	X		X	X	X	X	X
33. Presa de decisions.	X	X	X	X	X	X	X	X	X
34. Comprensió i ús de relacions	X	X	X		X	X		X	

INDICADORS COMPETENCIALS DETECTATS PROJECTE CAN SALA	LINGÜÍSTICA	MATEMÀTICA	MEDI FÍSIC	DIGITAL	SOCIAL	ARTÍSTICA	APRENDERE APRENDERE	AUTONOMIA PERSONAL	EMOCIONAL
espacials i temporals									
35. Recerca d'informació a Internet				X	X				
36. Domini del processador de textos	X			X				X	
37. Respecte de les normes i ús correcte de les TIC.	X		X	X	X			X	X

CONCLUSIONS

El Taller d'Equitació Terapèutica – Projecte Can Sala, s'ha convertit en una eina fonamental del nostre projecte educatiu i un bon recurs pels alumnes de la USEE. En aquests anys, hem pogut constatar la millora en el seu procés d'aprenentatge, en la seva autonomia personal i en la seva socialització. S'afegeix al nostre banc de recursos curriculars per atendre la diversitat i ens atrevirem a defensar que seria també molt positiu per a altres alumnes del centre, però això requerria nous processos i recursos.

Aquestes sessions de treball, fan que l'alumne es conegui millor a sí mateix, pugui veure com reacciona davant les diferents situacions, analitzi el que sent (por, inseguretat, alegria, satisfacció, etc.); fa que se n'adoni del que és capaç de fer, com és capaç de resoldre correctament el problema que se li planteja (conducta adaptativa). La professora els fa conscient d'aquestes sensacions fent especial èmfasi en cadascuna d'aquestes reaccions.

En definitiva, observem una millora competencial que abasta totes les àrees, però que es fa espacialment significativa en la competència emocional, en la competència d'autonomia personal i en la d'aprendre a aprendre, que són en la base de les necessitats educatives de l'alumnat al qual fem referència. Constatem que amb aquesta proposta pedagògica que l'alumne augmenta la seva confiança, mostra més interès en els aprenentatges acadèmics i ve amb molta més il·lusió a l'institut. Obrim així una porta al seu progrés personal i acadèmic, base de la inclusió.

Cronologia del Projecte Can Sala	Nombre d'alumnes USEE	Treball
Curs 2008 - 2009	7 alumnes de 3r	Projectes o microcrèdits: verema, olives, restauració d'eines del camp antigues, conèixer el cavall, etc.
Curs 2009 - 2010	3 alumnes de 3r 7 alumnes de 4t	Projectes o microcrèdits: verema, olives, restauració d'eines del camp antigues, conèixer el cavall, etc. Formació Postgrau en Equitació Terapèutica UVIC
Curs 2010 - 2011	4 alumnes 3r 3 alumnes 4t	Projectes o microcrèdits: verema, olives, restauració d'eines del camp antigues, conèixer el cavall, etc. Taller Equitació Terapèutica Institut Marta Mata
Curs 2011 - 2012	3 alumnes 1r 3 alumnes 2n 4 alumnes 3r 3 alumnes 4t	Projectes o microcrèdits: verema, olives, etc Taller Equitació Terapèutica Institut Marta Mata

Curs 2012 - 2013	4 alumnes 1r 3 alumnes 2n 3 alumnes 3r 1 alumnes 4t	Taller Equitació Terapèutica Institut Marta Mata Ampliació del Taller Equitació Terapèutica al CEIP Mogent
Curs 2013 - 2014	2 alumnes 1r 4 alumnes 2n 3 alumnes 3r 2 alumnes 4t	Taller Equitació Terapèutica Institut Marta Mata. Increment hores de psicomotricitat per treballar aspectes motrius com l'esquema corporal, l'equilibri, el joc en grup, etc. que després es desenvolupen en el Taller d'equitació terapèutica. Taller Equitació Terapèutica al CEIP Mogent
Curs 2014- 2015	3 alumnes 1r 3 alumnes 2n 4 alumnes 3r 3 alumnes 4t	Taller Equitació Terapèutica Institut Marta Mata. Es mantenen les hores de psicomotricitat per treballar aspectes motrius com l'esquema corporal, l'equilibri, el joc en grup, etc. que després es desenvolupen en el Taller d'equitació terapèutica. Taller Equitació Terapèutica al CEIP Mogent

Referències Bibliogràfiques

- Ayres, A.Jean (2008): *La integración sensorial en los niños*. Madrid, TEA.
- Goirigolzarri, Isabel (2009): *Equitación Terapèutica*. Sevilla: Lettera
- Romera Figuerola, Sònica (2009): *Mòdul V: El juego como recurso educativo y terapèutico*. Material Postgrau ET UVIC 2009-2010
- Romera Figuerola, Sònica (2009): *Mòdul V: Intervención psicomotriz desde el ámbito de la TAC*. Material Postgrau ET UVIC 2009-2010
- Cardona, Jenifer (2009): *Mòdul V: Integración sensorial*. Material Postgrau ET UVIC 2009-2010
- González Aleixo, Mariluz (2010): *Mòdul V: Contribución de la equinoterapia al desarrollo del lenguaje*. Material Postgrau ET UVIC 2009-2010
- Coma, Ramon; Carné, Montserrat (2009): Diversitat i excel·lència IES MARTA MATA Montornès delVallès. Departamentd'Ensenyament:
<http://phobos.xtec.cat/edubib/intranet/file.php?file=docs/pi/PI%20InstitutMMata.pdf> (2010)
- Conesa, Ester; Domènech, Jordi; Ginel, Francesc; Morcillo, Montse (2010) INS MARTA MATA, De l'Excel·lència a les excel·lències, una mirada inclusiva a l'èxit educatiu. *Àmbits de Psicopedagogia nº 32*
- Domènech, Jordi; Casas, Azahara (2014): Proyecto IndComp: una experiencia hacia la evaluación interdisciplinar por competencias (Pendent de publicació: Aula de secundaria , Ed. Graó).